

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Изабрани на седници Наставно-научног већа 26. децембра 2019. у комисију за преглед и оцену докторске дисертације „Језик Цицеронових писама брату Квинту” докторанда Татјане Здравковић Стојановић подносимо Већу следећи

РЕФЕРАТ

Основни подаци о кандидату и дисертацији

Татјана Здравковић Стојановић рођена је 1976. године у Нишу, где је завршила основну школу и гимназију. Дипломирала је 2002. године на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета у Београду. Мастер студије завршила је 2013. године и одбранила мастер рад на тему „Независни конјунктиви у Цицероновим писмима Атику и Квинту 59–54. године”. Исте године уписала је докторске студије на Филозофском факултету у Београду. Од 2002. године ради у нишким гимназијама као наставник латинског језика, а школске 2018/2019. године била је помоћник директора Прве нишке гимназије „Стеван Сремац”. Аутор је рада „Јусивни и прохибитивни конјунктиви у Цицероновим писмима Атику и брату Квинту” и коаутор монографског дела (превода) *Марко Тулије Цицерон, Писма Атику III*.

С горенаведеном темом докторске дисертације сагласило се Веће научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на седници 15. марта 2016. Научно-наставно веће Филозофског факултета на седници одржаној 14. априла 2016. потврдило је одобрење теме. Испунивши претходне обавезе на докторским студијама, кандидаткиња је 15. јануара 2020. поднела израђену дисертацију која у свом коначном виду броји 152 странице текста са средњим проредом (335.500 знакова са размацима), а чине је шест поглавља: 1. *Увод*, 2. *Структурални елементи писама*, 3. *Sermo cotidianus*, 4. *Реторска питања*, 5. *Грчки језик*, 6. *Закључак*. Затим следе: *Index locorum*, *Индекс*, *Скраћенице*. На крају, у одељку *Библиографија*, прво су наведена критичка издања, а потом је дат списак секундарне литературе, који броји 88 библиографских јединица на латинском, енглеском, немачком, француском, хрватском, македонском и српском језику. Рад уз то садржи формално прописане сегменте (резиме и кључне речи на српском и енглеском, биографија аутора, изјаве о ауторству, о истоветности штампане и електронске верзије, о дигиталном репозиторијуму УБ).

Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања ове дисертације био је језик Цицеронових писама корпуса *Ad Quintum fratrem* из микролингвистичке и, шире, макролингвистичке перспективе. Микролингвистичко истраживање обухватило је анализу лексичких јединица и морфолошку и синтаксичку анализу како би се дефинисале најважније карактеристике језика Цицеронових писама брату.

Разматрањем конвенционалних поздрава на почетку и на крају писма дошло се до закључака који залазе у сферу социалингвистике. Истражено је у чему се огледа колоквијалност језика Цицеронових писама брату и утврђен степен заступљености колоквијалног језика, као и његова условљеност тренутним односом и околностима у којима се адресант и адресат налазе.

Корпус писама размотрен је и са становишта употребе грчког језика. У писмима Квинту, као старији брат, Цицерон себе и своје искуство радо ставља у први план, те је релативно честа употреба грчког језика сасвим очекивана.

Истраживање језичких карактеристика Цицеронових писама Квинту понајвише је базирано на квалитативној и квантитативној анализи релевантних речи, израза, цитата и реторских питања. Примењена је компаративна метода и утврђене су сличности и разлике са језиком писама Атику и другим адресатима. Поређење је углавном вршено синхронијски, а метода дијахронијског истраживања примењена је знатно ређе, ради добијања свеобухватнијих закључака. Интердисциплинарним приступом анализирани су друштвени, психолошки и други утицаји на језик.

Из микролингвистичке перспективе главни циљ истраживања био је утврђивање језичко-стилских карактеристика Цицеронових писама брату Квинту, претежно путем синхронијске компарације. Тако је донекле дефинисан језик којим су комуницирали припадници виших слојева римског друштва и објашњене су синхронијске варијације.

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Пошло се од хипотезе да је Цицерон, иако је желео да остави утисак старијег и искуснијег, са братом ипак комуницирао на сличан начин као са најбољим пријатељем Атиком. Браћа су, с обзиром на блискост, комуницирала на слободнији начин, који подразумева употребу свакодневног језика. Кандидаткиња је очекивала да ће својим истраживањем показати да су језичка средства условљена тренутним односом и приликама у којима се адресат и адресант налазе, и да ће у овој збирци писама пронаћи различите језичке регистре с обзиром на разноврсност тема и прилика.

Имајући у виду да се Цицерон у писмима брату често служи убеђивањем како би га натерао да учини оно што је по његовим мерилима исправно и свесна његовог изузетног реторског образовања, кандидаткиња је претпоставила да се Цицерон ради убеђивања повремено морао служити и неким од реторских средстава, понајвише реторским питањима.

Кратак опис садржаја дисертације

У Уводу (стр. 2–12) кандидаткиња најпре концизно образлаже релевантност теме, наводи формалне одлике збирке писама *Ad Quintum fratrem*, а потом образлаже предмет и циљ истраживања и расправља општа питања методе. Уводно поглавље завршава прегледом досадашњих истраживања Цицеронове кореспонденције, излаже структуру дисертације и наводи полазне претпоставке. Следи поглавље насловљено *Структурални елементи писама* (стр. 13–32), у којем се разматрају поздравне формуле на почетку и на крају писма, те уводни и завршни део. Како аутентичност поздравних формула на почетку писама није предмет овога истраживања, износе се закључци других истраживача, као и сопствена тумачења једноставног поздрава *MARCUS QUINTO FRATRI SALUTEM*. У потпоглављу посвећеном уводном делу, који у истраживаном корпусу садржи готово половина писама, кандидаткиња даје осврт и коментар на садржај овог дела писма у зависности од тога да ли Цицерон писмо пише сам или га диктира, затим анализира термине који би се могли данас сматрати стручним терминима у области латинске палеографије, примећује да на уводни део може значајно да утиче и начин доставе писама, тумачи заступљеност термина *litterae* и *epistula* и идентификацију писма помоћу места, „курира” или теме којом се писмо бави. У потпоглављу посвећеном завршном делу писма кандидаткиња разматра како Цицерон од брата тражи или очекује наставак епистоларне интеракције. У трећем поглављу, насловљеном *Sermo cotidianus* (34–82), тумаче се варијетети употребе именичких и придевских деминутива, а потом и сложеница са префиксима *per-* и *sub-*. У трећем потпоглављу анализира се употреба елипсе као значајне одлике колоквијалног стила, поготово у преписци блиских кореспондената. Наводе се и тумаче бројни примери елиптичног изражавања, којим Цицерон, сем потребе да се изрази живље и јасније, покушава да изазове емотивну реакцију адресата приказивањем драматичних дешавања и сукоба политичких противника, али и у функцији изражавања посебних осећања и повишених емоција када са много нежности пише о својој деци и братанцу. У наставку кандидаткиња констатује да се Цицерон и у датом корпусу парентезом служи радо и често и да парентетичне реченице писмима дају живост, неизоставни елемент разговора. Последње потпоглавље посвећено је употреби узвика као значајне карактеристике колоквијалног стила. Следи поглавље *Реторска питања* (стр. 83–102), у коме се тумачи њихова улога на основу

поређења са примерима из осталих Цицеронових збирки писама и закључује да су мотиви употребе реторских питања бројни и различити. Тако Цицерон на посредан начин покушава да убеди, посаветује, упозори, али и да изрази различите емоције – да негодује, протестује, критикује, да брине па и очајава. Понекад пак реторска питања служе само да се писмо „оживи“ и да се створи привид стварног разговора. У петом поглављу насловљеном *Грчки језик* (стр. 103–124) анализира се употреба грчких речи и израза, као и цитата и провербијалних израза на том језику. У овом делу истраживања кандидаткиња полази од чињенице да је епистографија, као мање формални жанр, погодна за промену језичког кода. Као врсни познавалац грчке књижевности, који је био у стању да пише књижевна дела на грчком, и који је пред Грцима беседио на грчком, Цицерон је тим језиком могао да се служи у писмима брату јер је Квинт њиме владао и сам се бавио литерарним радом који је био везан и за грчки језик и књижевност. Систематизацијом и анализом употребљених грчких речи и израза у датом корпусу уочене су карактеристичне теме у оквиру којих се јављају појединачне грчке речи. Најчешће то су финансије и новчани токови, теме које нису увек пријатне, и износи се закључак да употребом грчког Цицерон покушава да се ограда, дистанцира од осетљивих питања. Кандидаткиња примећује да цитате и провербијалне изразе Цицерон углавном користи онда када је закупљен озбиљним темама, као и да повишене емоције, које су готово увек присутне у тешким тренуцима, доводе до тога да актуелна бурна дешавања и савременике најчешће пореди са догађајима и личностима из Хомерових спева. У *Закључку* (стр. 125–139) кандидаткиња прецизно сумира своје резултате и даје нека додатна тумачења. Дисертацију закључују *Index locorum*, *Индекс*, *Скраћенице* и *Библиографија* (стр. 140–152).

Остварени резултати и научни допринос дисертације

Детаљним проучавањем језика и стила Цицеронових писама корпуса *Ad Quintum fratrem*, која су, за разлику од обимнијих збирки његових писама, поготово оних упућених Атику, ређе у фокусу научног интересовања, Цицеронова кореспонденција сагледана је свеобухватније и употпуњена је слика о аутору, његовом брату, њиховом односу, као и римској елити уопште. Ова дисертација дала је значајан допринос и проучавању целокупне античке епистографије.

Закључак

Докторска дисертација Татјане Здравковић Стојановић „Језик Цицеронових писама брату Квинту“ у свему је урађена према одобреној пријави и испуњава све формалне, садржинске и квалитативне услове постављене нормативним актима и академским обичајима Филозофског факултета и Универзитета у Београду.

Дисертација је оригинално и самостално научно дело, те пружа несумњив научни допринос и чини одређени помак у односу на досадашња истраживања теме. Кандидаткиња је показала завидну научну зрелост, познавање методологије компаративне филолошке анализе, владање секундарном литературом, смисао за препознавање научних проблема и њихово решавање. Стога Комисија једногласно даје позитивну оцену и констатује да овај рад испуњава нормативе за докторску дисертацију, па предлаже Наставно-научном већу да одобри јавну одбрану.

У Београду, 20. јануара 2020.

Чланови стручне комисије за преглед и
оцену дисертације

др Борис Пендељ,
ванредни професор (ментор)

др Војин Недељковић,
редовни професор

др Драгана Димитријевић,
ванредни професор

др Жарко Петковић,
ванредни професор